

Vladimir KANTOR, *Rusija je evropska zemlja*, Biblioteka XX vek, Beograd 2001., 286 str.

Knjiga «Rusija je evropska zemlja» dolazi iz pera uglednog i dosta prevedenog ruskog prozaika, filozofa i kulturologa Vladimira Kantora. Središnja tema knjige je vječna kontroverza ruske intelektualne tradicije: Istok i Zapad, Rusija i Europa, podjela na slavenofile i zapadnjake, odnosno Rusija kao fenomen kulturne različitosti promatran u europskom, euroazijskom pa i neeuropskom kontekstu. Reinterpretacijom dosadašnjih analiza ovog problema i propitivanjem o budućnosti Rusije nakon neuspjeha komunističkog eksperimenta (iz kojeg proizlazi i današnja potreba za vraćanjem na zaboravljene i svjesno potisnute tradicije), u knjizi se zapravo traže odgovori na pitanja o problemima našeg vremena. Je li Rusija europska zemlja ili nije? I što to uopće znači? Odgovor na ovo pitanje nije nimalo jednostavan i ovisi o nizu različitih čimbenika. Autorov pokušaj ocrtavanja ruskog kulturno-historijskog tipa kroz određene faze njegova povijesnog razvoja samo je jedan od mogućih načina sagledavanja problema, a on nam u ovom slučaju daje dvoznačan odgovor na to pitanje. Naime, Kantor drži da ruski kulturno-historijski tip nije samo europski ili istočni (u negativnom smislu riječi), odnosno da je Rusija u određenim povijesnim okolnostima bila nekad više, a nekad manje europska, ali nikada nije imala obilježja samo jednog ili drugog tipa. U skladu s tim, Rusija je istovremeno i europska i «neeuropska» zemlja, baš kao i svaka druga država na kontinentu jer europske civilizacijske vrednote nisu nikakvo trajno naslijeđe, one se svakog dana usvajaju ili gube u procesu europeizacije, odnosno neciviliziranog ponašanja. Autor time ujedno osporava i identifikaciju «europskog i civiliziranog» isključivo s germansko-romanskim zapadom te ide za decentralizacijom europocentričnosti, koja ne samo Rusiji već i mnogim drugim zemljama ponekad odriče neupitno pravo pripadnosti europskom kulturnom krugu. Težište njegove analize leži prije svega u pokušaju sagledavanja zakonitosti koje su odredile stvaranje, razvitak, nastanak i nestanak kulture te svega onoga što je Rusiju u određenom trenutku njezina povijesnog razvoja obilježavalo kao europsku ili manje europsku zemlju. U tom smislu, za njega je neprihvatljiva idealizacija zapadnoeuropskog svijeta, kao i odvajanje Rusije od Europe jer vrijednosti koje je Europa smatra «svojim», pripadaju antičkoj kršćanskoj paradigmi koja je oblikovala kako zapadnoeuropski tako i istočnoeuropski prostor. Strukturalno, knjiga je podijeljena u osam tematskih cjelina, s po nekoliko vrlo preciznih i sugestivnih podnaslova u svakoj od njih.

Prvo poglavlje pod nazivom «Zapadnjaštvo kao problem ruskog puta» (str. 11-43) govori o problemima koji proizlaze iz težnji Rusije da krene putem europeizacije. Ti su pokušaji oduvijek u sebi nosili dozu kontradiktornosti budući da su se kroz povijest glavni uzroci političke i moralne krize vrlo često tražili upravo u «ruskom zapadnjaštvu». Dok su «zapadnjaci» (najvećim dijelom ruska inteligencija) isticali da Rusija presporo kreće prema civilizaciji i da loše uči lekcije Europe, «slavenofili» su se suprotstavljali toj europeizaciji kao nečem što predstavlja opasnost od gubitka ruskog nacionalnog identiteta i prijeti utapanjem u univerzalnom i općem. No, podjela na «zapadnjake» i «slavenofile» ovdje je tek simboličan i manje bitan pokazatelj stoljetne podvojenosti ruskog kulturno-povijesnog i političkog razvoja. Za autora je bilo daleko važnije upozoriti na uzroke takvoga stanja, odnosno odrediti one povijesne čimbenike i okolnosti, koji su bili presudni za skretanje Rusije s «europskog puta». Prema njemu dva su glavna čimbenika ruske otuđenosti: unutarnji i vanjski. Prvi od njih je pravoslavlje. Naime, Rusija je nakon propasti Bizantskog carstva postala njegova duhovna nasljednica, čime je ustvari na sebe prihvatila i bizantski raskid sa Zapadom. Tako ih je pravoslavlje istovremeno činilo kršćanima, ali ih je zapravo odvajalo od

ostalog europskog, kršćanskog svijeta. Drugi čimbenik se pojavio nekoliko stoljeća kasnije - točnije nakon provala Mongola u XIII. stoljeću kada je Rusija postala sastavni dio Zlatne Horde. Tri stoljeća mongolske vladavine ostavilo je neizbrisiv i nepopravljiv trag u ruskom biću i to ne samo u političkom već prije svega u kulturnom i duhovnom smislu. «Princip stepe» koji je tada u njega «ucijepljen», u budućnosti je izobličio razvoj ruske države i udaljio je od europskih susjeda. Oslobođena Rusija našla se suočena s problemom koji nije uspjela prevladati, već je nastavila putem svojih osvajača, putem snažnog samodržavlja. Postalo je jasno da Nova Rusija u sebi nosi nasljedstvo Horde, a ono je između ostalog podrazumijevalo i neprijateljstvo prema Zapadu te njegovim principima života. Tome je pogodovala i geografska prostranost zemlje koja se jednako snažno odrazila na duhovni razvoj njezinih stanovnika, dajući narodu - s jedne strane hrabrost i širinu, a s druge čineći sve njegove težnje besplodnim i sprečavajući realizaciju njegovih stvarnih mogućnosti. Ovaj drugi čimbenik Kantor smatra ključnim ne toliko za dobro praćenje ruskog društveno-političkog razvoja, koliko za razumijevanje nečeg što danas prepoznajemo kao «ruski fenomen». Unatoč tome, upravo je stepski despotizam, koji se najjače osjećao nakon uspostave boljševizma, u društvu potaknuo ideju o potrebi za pobjedom kulture i civilizacije kakvu je Rusija nekada poznavala i živjela pa barem samo jednim svojim dijelom. Ona se izražavala kroz žudnju za Europom. Bila je to žudnja za ponovnim uspostavljanjem jedinstva jedne europske kulture, prekinutog usljed složenih geopolitičkih proturječnosti i barbarskih najezda. No, ta težnja prema Zapadu dovela je do raskola u ruskom društvu i ono se podijelilo na pro i anti zapadnjake, tako da pravi proces europeizacije nije nikada ni započeo. Najvažniju ulogu u svemu tome imala je vlast, ali ona pogotovo nije mogla biti predvodnikom europeizacije jer je svoju opstojnost upravo zahvaljivala činjenici da europski način života, mišljenja i postupanja nije bio poznat ni blizak širim slojevima ruskog društva. Za provođenje evropeizacije, koja je istovremeno značila i rusku potrebu i potencijalnu opasnost od gubitka kontrole nad Rusijom, bila je neophodna modernizacija ideologije, odnosno napuštanje «stepskog principa i mentaliteta». Umjesto toga, smatra Kantor, Rusija i ruski narod su (svjesno ili ne) u svojim dosadašnjim težnjama prema Europi uglavnom birali drukčiji tip zapadnjaštva, koje se može nazvati «stepskim» ili pseudozapadnjaštvom.

Analizom i tumačenjem povijesnog puta Rusije, autor u drugom poglavlju knjige «Stihija i civilizacija-dva faktora ruske sudbine» (str. 43-91) nastoji objasniti zašto su i po čemu stihija i civilizacija dva ključna čimbenika ruske sudbine. Razumijevanje međusobnog odnosa ove dvije konstante ruskog razvoja te njihovih dodirnih točaka i razlika smatra važnim za shvaćanje procesa koji se i danas odigravaju u Rusiji. Postavlja se pitanje je li konstanta ruskog povijesnog kretanja zapravo u «bezličnom kaosu», koji se stalno ponavlja kao posljedica raspuštenosti i samovolje-bliskih ruskom mentalitetu, a koji su po prirodi oprečni pojmu slobode pojedinca, ograničene slobodom drugog čovjeka. Ovdje je svakako riječ o stihiji kao o određenom povijesno-filozofskom pojmu, koji se kroz čitavu rusku povijest dao prepoznati u nizu drugih, sličnih pojmova rušilačke prirode, kao što su: kaos, barbarstvo, divljaštvo i dr. U tom kontekstu civilizacija označava najvišu formu i najviši stupanj kulture i prosvijećenosti te predstavlja posljednju od tri (divljaštvo, barbarstvo i civilizacija) faze u formiranju kulture. Njoj je potrebna kreativna stvaralačka aktivnost, koja se u ruskom slučaju izražavala tek povremeno jer ukupna snaga narodnog duha najvećim dijelom ipak nije bila usmjeravana k vlastitoj izgradnji, već rušenju svega što joj je u toj njezinoj stihiji bilo nejasno i tuđe. Tu dolazimo do vrlo važnog pitanja: Prolazi li Rusija tek sa zakašnjenjem onu fazu razvoja koju su mnoge druge europske zemlje već odavno prošle, ali koja neupitno ide prema civilizaciji ili je doživljaj kaosa kao glavne

odrednice ruske duše nešto što trajno određuje sudbinu Rusije? Rješenje problema neizostavno upućuje na proučavanje ruskog mentaliteta, o čemu će biti govora u četvrtom i osmom poglavlju knjige.

Treće poglavlje «Da li je Rusija europska zemlja? - povodom sporova o euroazijstvu» (91.-119.) donosi iscrpnu analizu i oštru kritiku euroazijske ideologije i antieuropske orijentacije. Zagovornici antizapadnjaštva (euroazijci) su - oslanjajući se prije svega na prostorne, geografske kriterije - u svojoj negaciji grada kao simbola napretka i kulture, zapravo ignorirali rusku nacionalnu tradiciju. Za njih je tatarska najezda najveća sreća ruskog naroda, koja ih je «spasila» od Europe jer ta Europa je ništa drugo nego stalni izvor agresije, mjesto osuđeno na propast pa su stoga sve njegove tekovine pogubne za Rusiju. Ovakav način razmišljanja Kantor smatra ne samo opasnim već drži da on predstavlja negaciju Rusije kao takve. Svojim negiranjem Europe i «povijesnog svijeta», euroazijci su «logici vremena» suprotstavljali «logiku prostora». Ispravljanje iskrivljene percepcije «ruskog slučaja» moguće je, po njemu, samo ako Rusiju vratimo iz prostornih u vremenske koordinate. Svaki drugi pristup ovom problemu vodio bi ka ahistoričnim teorijama, koje pak dovode u pitanje i Rusiju kao povijesnu činjenicu. Ako doista držimo da je Rusija zemlja koja ima svoje mjesto u povijesti, to onda podrazumijeva i da je ona dio zapadnoeuropskog sustava vrijednosti. Iako je svaka ruska kriza protekla u drukčijoj geopolitičkoj i kulturnoj situaciji, jasno je vidljivo da problem europeizacije leži ponajprije u činjenici da je u svijesti masa ideja europeizacije uvijek bila poistovjećivana s idejom neizbježnog odnarođivanja, koje se u najnovije vrijeme čvrsto vezuje uz pojam vesternizacije. Činjenica da takva stajališta možda i možemo smatrati reakcijom arhaično-barbarskog dijela ruskog društva, nipošto ne znači da Rusiji još uvijek ne prijete opasnost od povratka na ideologiju Moskovije, odnosno precivilizacijskog nivoa. No, ta će opasnost trajati sve dok Rusija svojim protueuropskim stajalištima i odbijanjem tekovina Zapada u potpunosti ne bude mogla suprotstaviti nešto sasvim drugo.

U četvrtom poglavlju, koje nosi naslov «Sloboda i samovolja - prilog pitanju o ruskom mentalitetu» (119.-185.), autor upozorava upravo na taj problem. Smatra da on proizlazi iz samovolje i nesposobnosti samoorganizacije, zbog čega se ruska težnja za europskom slobodom uvijek lako može pretvoriti u novi ruski kaos, u kome će «karamazovština» (pojam ruske neobuzdanosti) imati posljednju riječ. Budući da se samovolja tijekom ruske povijesti nekoliko puta manifestirala u pobuni polubarske stepe protiv gradske Rusije nameće se pitanje: Jesu li su česte erupcije bunta u ruskoj povijesti odraz duha ruske duše ili su one izbijale pod stjecajem nesavladivih okolnosti? Ako pod mentalitetom ne podrazumijevamo samo intelektualnu i duhovnu strukturu naroda već i osobitost njegovih emocionalnih reakcija, njegove navike, karakter i ponašanje -onda se stalno prisutna stihija i samovolja mogu smatrati kao odraz ruskog mentaliteta. No, što je u svezi s tim osobitost ruske sudbine? U osnovi tog prvobitnog ulaska u Europu ležala je određena osobitost nacionalnog mentaliteta (sposobnost naroda da negira i odbacuje samog sebe), koja će kasnije odrediti ono što bi se nakon određenog promišljanja moglo nazvati samostalnim kretanjem ruske kulture, obilježenim stalnim skretanjem s europskog puta i ponovnim vraćanjem na njega. Ta konstanta ruskog povijesnog kretanja proizlazila je upravo iz «nacionalnog samonegiranja». U tom smislu, tvrdnje da se Rusija svojim prozapadnjaštvom odriče svoje kulture ili čak same sebe, za Kantora je apsurdna zbog toga što u posebnost ruskog puta spada i stalna orijentacija prema Zapadu. Prva potvrda toga je primanje kršćanstva, koje je potaknulo usmjerenost Rusije ka Europi. Glavni razlog zaokreta od Europe, zbog kojeg Rusija kasnije nije bila uključena u red uređenih

zemalja, leži u tatarsko-mongolskom osvajanju. Europa je s udaljenosti promatrala razrušenu i porobljenu Rusiju prema kojoj je s vremenom i sama izgradila određeni animozitet. Tome je pridonijela i činjenica da je tijekom tri stoljeća ropstva došlo do svojevrstne simbioze osvajača i osvojenih, što je utjecalo na to da je Rusija na Zapad počela gledati kao na strani i tuđi svijet. Kao posljedica svega toga formiran je jedan drugi nacionalni, socijalno-psihološki tip. Formiran je ruski mentalitet, odnosno one njegove osobine koje su u određenim povijesnim trenucima omogućavale erupciju «unutarnje stepe». Psihologija divljaka, koja se u ruskoj prošlosti potvrdila nekoliko puta, bila je najgora posljedica ropstva, koja niti do danas nije do kraja prevladana. Upravo zato Kantor drži nužnim produbljivanje zapadne orijentacije, koja nije susret s neizvjesnim, već označava obnovu civilizacijskih vrednota, odavno ukorijenjenih u ruskoj kulturi. Stalni pokušaj sjedinjavanja nezadržive samovolje (vlasti) s duhovnim i ekonomskim razvitkom individue, slobodnog čovjeka odviknutog da sve postiže snagom kaprica, nije moguć jer u pokušaju takvog sjedinjavanja i leži uzrok stalnih neuspjeha Rusije na putu europeizacije.

U poglavlju «Nasilje i civilizacijski neuspjesi u Rusiji» (155.-217.), analizira se nasilje i njegova uloga u ruskoj povijesti. Budući da je nasilje u ruskoj povijesti bilo ne samo često prisutno, nego je u određenim okolnostima dobivalo i socijalno-kulturni legitimitet (svaki put kada ga je masovna svijest prihvaćala), Kantor drži da se problem nasilja ne može promatrati isključivo kao moralno-etički, već prije svega kao čimbenik ljudske prirode. Izvore nasilja treba tražiti u agresivnosti, svojstvenoj ljudskom rodu kao dijelu prirode, koja se postavši elementom kulture u različitim ljudskim zajednicama modificira u nasilje. No, problem nasilja je mnogo složeniji, na što upućuje i činjenica da se ono kroz povijest pokazalo kao jedan od najvažnijih čimbenika nastanka ili propasti najrazličitijih sociokulturnih struktura. S tim u vezi slijedi autorov pokušaj kalsifikacije nasilja u povijesnom kontekstu pa navodi da povijesni proces razvija otprilike tri tipa nasilja: a) barbarsko-rušilački, b) rušilačko-graditeljski i c) provokativno-obrambeni. U principu b i c tip nasilja po njegovu mišljenju, igraju produktivnu ulogu u procesu pozitivnog civilizacijskog razvoja. Pod njihovim utjecajem formirane su moćne države koje su vršile pozitivan i negativan utjecaj na razvoj čovječanstva. No, moguće je preklapanje dva ili sva tri spomenuta tipa nasilja i tu onda otvaramo problem ruskog puta, koji se najbolje očitava u sudbini ruskog naroda. Ako pratimo njegov položaj samo u posljednjih pet stoljeća, vidimo da je to bio život pod prijetnjom stalnog nasilja, koje je s vremenom postalo svojevrstna norma i zapravo se održao i do danas. Rusi su navikli trpjeti nasilje bilo od vlastitog ili od tuđinskih vladara, smatrajući ga očito normom socijalno-državnih odnosa. Najizrazitiju manifestaciju takvog oblika ponašanja predstavlja vladavina Ivana Groznog, iako je teško iz tog konteksta izostaviti razdoblje vladavine komunističkog režima u XX. stoljeću. Neki povjesničari ističu da razloge takvog stanja treba tražiti u činjenici da je politička centralizacija oko Moskve u XVI. stoljeću bila ostvarena u sklopu samodržavlja te da se ono u kasnijem razdoblju zadržalo kao princip državnog uređenja. To je svakako imalo veliko značenje za razvoj unutarnjopolitičkog konflikta u Rusiji (pogotovo nakon otvaranja granica prema Zapadu u vrijeme Petra Velikog), koji je predstavljao sraz između čovjeka koji teži neovisnosti i države koja je ubija. Ova dvostrukost i ambivalentnost ruskog puta izražena je upravo u pokušajima njegove europeizacije uz istovremeno odricanje od nje, samo što je nasilje i njegovo stalno provociranje s ciljem svrgavanja samodržaca imalo ulogu buđenja nihilizma u društvenoj svijesti i bilo zapravo okrenuto u pokret protiv civilizacije. Najnoviji događaji u Rusiji (misli se prije svega na rat u Čečeniji) pokazuju da se zemlja nalazi u fazi civilizacijskog

promaka čiji je ishod neizvjestan budući da promjena frazeologije i metoda postupanja nisu promijenili ciljeve ponašanja - njegova bit je ostala ista.

U poglavlju «O nužnosti birokracije kod nas» (217.-230.) pokušava se odgovoriti na pitanje je li u Rusiji postojala i postoji li birokracija, odnosno što ispravan odgovor na to pitanje govori o stanju ruskog društva nekad i danas. Prve sumnje u pogledu (totalne) birokratizacije Rusije iznijeli su upravo zapadni analitičari. Tako prema Hegelu činovništvo i birokracija čine osnovu srednjeg staleža, a karakteriziraju ga razvijen intelekt i pravna svijest. Njegovu potencijalnu samovolju kontrolira država (odozgo) te prava društvenih zajednica i korporacija (odozdo). Uzimajući u obzir ovu konstataciju, on je smatrao da se ona ne može primjeniti na Rusiju zbog nekoliko razloga. Jedan od njih bio bi taj što u Rusiji ne postoji srednji stalež već samo zavisna masa i njezini vladari. Pokušavajući objasniti ulogu koju su činovnici odigrali u povijesti organizacije ruskog državnog i društvenog života, Kantor u svojoj analizi ide korak dalje. On ističe specifičnost odlika «ruske birokracije» te kaže da je za Rusiju karakteristično postojanje nazivlja svega onoga što vezujemo uz pojam birokracije u europskom smislu riječi, ali u stvarnosti nema ničega. Iza europskih pojmova koji se koriste ne postoji sadržaj. No, korištenje pojmova kao što su progres, civilizacija, birokracija i dr. ukazuje na očiglednu težnju Rusije prema Europi, kao i želju da svoj život uklopi u okvir misaonih konstrukcija izgrađenih na Zapadu te da s pomoću njih «opiše» svoju stvarnost. Problem prema njegovom mišljenju, leži u tome što organski splet ruske kulture presporo podliježe promjenama. Posljedica toga je da ono što predstavlja fenomen neke druge kulture, kada se preseli na rusko tlo, kao rezultat daje sasvim drukčiju tvorevinu. Nazivlje ostaje isto, ali se pod njim krije sasvim drukčija supstanca. Ono što smatra važnim za budućnost Rusije jest: ocijeniti mogućnost njezina realnog mijenjanja i sposobnost približavanja sadržaja svome nazivu, a to prije svega iziskuje odricanje od antibirokratskog, protuzakonitog principa, koji još uvijek nije iskorišten.

Sedmo poglavlje, «Demokracija kao historijski problem Rusije» (231.-274.) bavi se preispitivanjem temeljnih osobitosti društveno-političkog i državnog uređenja Rusije tijekom stoljeća, odnosno drugim fenomenom Rusije - «ruskim tipom demokracije». Autor je posegnuo za raščlanjivanjem historijsko-političke strukture kako bi shvatio tip povijesnog procesa koji je pridonio pojavi ponekad međusobno sasvim oprečnih rezultata. Izrada takve tipologije omogućila je i shvaćanje uloge naroda u osnivanju ruske državne vlasti i princip njegova udjela u upravljanju zemljom. Istraživanje je pokazalo da su korijeni despotske vladavine uvijek bili zasnovani na apsolutnoj potpori naroda čija odmazda nikada nije bila usmjerena na rješavanje problema centralizacije ili borbe s bojarima, već protiv ideje zakona i prava. Sociokulturna zapažanja dodatno potvrđuju da je Rusija bila zemlja helotiziranog, eksploatiranog stanovništva dok se istovremeno vrhovna vlast pozivala i «oslanjala» na narod i narodno mišljenje. Unatoč tome taj isti narod je tijekom niza godina podržavao upravo tirane i samozvance. Glavno pitanje je zašto je to tako? Na njega je važno odgovoriti zbog objašnjenja mogućnosti ili nemogućnosti demokracije europskog tipa u Rusiji. Demokracije koja se oslanja na neotuđiva prava i slobode pojedinca, u kojoj osnovu razvoja društva i države čine interesi individue, a ne orijentacija na tradicionalno-kolektivno. Autor drži da ključ problema predstavlja narod budući da je demokracija onakva kakva je orijentacija narodne svijesti. Jer, iako su ideali, namjere i terminologija bili potpuno europski, orijentirani na europske tendencije, realnost u kojoj su sve te tvorevine i teorije primjenjivane bila je drukčija i određivalo ju je potpuno drukčije povijesno i kulturno iskustvo. Prihvatanje nomenklature nije bila nikakva potvrda

demokracije u Rusiji jer ona je tek služila kao opravdanje i «davala» legitimitet vlasti za sva njezina postupanja. Time Kantor zapravo samo potvrđuje povijesno-ideološku konstataciju E. N. Turbeckoja koji kaže da je u Rusiji pobijedio tip demokracije, kojom je narod uvijek odbacivao prethodne samodržavne strukture da bi ih zamijenio novima.

«Da li se mijenja ruski mentalitet?» (275.-286.), naslov je posljednjeg poglavlja knjige.

Težište problema vezano je uz pitanje ruske samoidentifikacije, koja kao takva određuje ruski mentalitet, odnosno označava umni i duhovni sklop ruskog naroda. Autor ovdje ne ide za davanjem definicije ruskog mentaliteta već postavlja pitanja: Tko su Rusi i kakvi bi trebali biti da bi ostali ono što jesu? Govore li sadašnji procesi o promjeni mentaliteta ili se samo uvježbava ponovno vraćanje na staro jer se Rusiji nameću tuđi sistemi vrijednosti u kojima će ona izgubiti sebe? Vidimo da se promjenom društveno-političkih struktura u ruskoj povijesti mijenjao i ruski mentalitet, no neke njegove osobitosti su uvijek ostajale iste.

U tome danas, prema Kantoru, leži problem premošćivanja jaza između ruske sadašnjosti i europske budućnosti. Ruska sklonost futurizmu, «budetljanstvu», bila je i još uvijek jest oličenje nesklada između snova i realnosti, kakav nije svojstven niti jednoj drugoj naciji. Idejno i duhovno naslijeđe Rusa nije nikada podrazumijevalo ozbiljnu brigu za budućnost, već je vodilo utopijskim snovima o skoku kroz vrijeme, a takvo poimanje budućnosti pretvaralo ju je samo u novu modifikaciju ropstva. Ruski problem je u tom smislu i dalje prisutan jer je taj osnovni arhetipski mehanizam kulture, koji je u prošlosti uglavnom određivao njezin mentalitet, ostao isti. Ipak, promjena vrijednosnih orijentacija i geopolitičke strukture svijeta, primoravaju Rusiju danas na preobražaj i stvaranje generacije koja organiziranje vlastitog života više neće vezivati uz državu, na način koji su to činile generacije do sada.

Vidimo da Kantorovo djelo ne samo zaslužuje, već i iziskuje ozbiljnu analizu te veliki interpretativni napor. Autor nije samo u velikoj mjeri obuhvatio cjelokupnu rusku pa i europsku filozofiju historije, već je pokazao i interes za reinterpretacijom godinama idealizirane ruske revolucionarne misaone tradicije. Tragom «poznatog» on upozorava na potrebu objektivnog sagledavanja činjenica, kako bi se u Rusiji započeo proces samoprihvatanja i pružila mogućnost sagledavanja vlastitog identiteta, a samim time i iskorijenila potreba za negacijom ili glorifikacijom sebe i drugih. Iako Kantor daje kritiku dosadašnjih radova posvećenih ovoj temi, njegova poruka ne može se u potpunosti razumjeti bez poznavanja i razumijevanja ruske intelektualne tradicije. Ona upućuje na potrebu ponovnog otkrivanja vlastite prošlosti. Taj proces bio je prekinut u trenucima kada se interpretacija pojedinih autora nije uklapala u tadašnju (misli se na boljševičko-komunističku) usredotočenost političkog i socijalnog mišljenja.

ZDRAVKA ZLODI

Charles TILLY, Louise TILLY i Richard TILLY, *Buntovno stoljeće 1830.-1930.*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2002., 416 str.

U središtu pozornosti ove knjige, izvorno objavljene još 1974. pod naslovom *The Rebellious Century*, nalazi se pitanje razumijevanja kolektivne akcije s naglaskom na nasilnička obilježja i razne oblike (ne)prihvatljivog ponašanja unutar stogodišnjeg